

Før i tida

Portrett av en „kven”

Av Håvard Dahl Bratrein

Innledning

I denne artikkel skal jeg prøve å tegne et tidsbilde fra et av de tidlige kvenske immigrantmiljø i Nord-Norge, nemlig Lyngen på 1700-tallet. Selv om vi møter kvenske innvandrere alt på 15/1600-tallet, er det som kjent 1. halvdel av 1700-åra som markerer den første betydelige innvandring. Og denne innvandringen var omfattende nok til å sette sitt kulturelle preg på invandringsbygdene, som tidligere var reine sjøsamiske bygder. Det spørsmål vi skal reise i denne forbindelse er: Hvordan forløp møtet mellom de første innvandra kvener og det lokale somfunn i Lyngen, og hvordan forløp deres møte med det norske stor-samfunn?

Mitt forsøk på en besvarelse vil skje gjennom å følge en spesiell person eller karriere, d.v.s. et livsløp. En biografisk metode kunne vi kalle det, hvis vi skal sette noe navn på det. Jeg skal da ikke ta utgangspunkt i den typiske eller representative kven, noe som kanskje ville ha vært det mest naturlige. De fleste kvener gled nemlig stille inn i det fjordsamiske miljø, noen gifta seg også samisk. De levde et rolig og flittig liv, rydda si jord, bygde sin pirtti, gikk i sauna hver lørdag, søkte si kirke og betalte sin skatt, og slikt blir det lite og ensidig kildemateriale av.

Her skal vi ta for oss en svært urepresentativ kven, d.v.s. en kven som har etterlatt seg et rikt kildemateriale. Det har sammenheng med at han var en foretaksom og toneangivende kven, en kven som nok har vært med å gi Lyngsværingene ry som et „vankunnig og gjenstridig folk”, som biskopen sa i 1748.

La med herved få presentere Mikkel Kven, som han har hett i dagligtalen blant de norske, eller Pellikan-Mikko blant sine kvenske naboer. Hans offisielle navn var Mikkel Nilsen Pelleg, som var ei norsk tillemping av slektsnamnet Pellika.

Bakgrunnen

Det var en dag i året 1717 Mikkel Kven kom vandrende langs Kilpisjärvis bredder og videre mot de norske fjell. Ved botn av Storfjord bosatte han seg, på gården Kileng, som ligger litt nordvest for det nåværende Oterenkrysset ved E 6.

Mikkel var da 35 år, og det var de urolige forhold med krig mellom Russland og Sverige som tvang både Mikkel og mange andre finnlendere ut på leiting etter et nytt fedreland. Og Mikkel skal etter tradisjonen ha vært den første, eller ihvertfall en av de før-

ste, som kom hit over til Lyngen. Han var da gift med ei finsk kvinne, Marit Eriksdatter, og hadde ihvertfall et par barn med seg på vandringa, så det var et alvorlig og endelig oppbrudd han foretok. Men han visste trulig hva han gikk til, som vi skal se.

Om Mikkels bakgrunn og liv før han kom til Norge, veit vi nokså god beskjed. Også her skilte han seg ut, ved å være rekruttert fra en slags sosial overklasse. Begge foreldre var finsktalende. Mikkels heimgård Pellika låg 1/2 mil vest for Torneå eller Tornestad som det blei sagt. Heile området hørte den gang til Sverige, dette var 90 år før Torneelva blei grense mellom Finland og Sverige. Mikkel var døpt i Torneå kirke, og gift i Øvre Torneå, antakelig der kona hans var fra. Mora var datter til en klokker, faren var kaptein i den svenske arme. Og gjennom begge sine foreldre arva Mikkel kunnskaper om en videre verden, faren hadde tjenestegjort i Øst-Finland, morfaren hadde vært klokker i Kautokeino menighet, som på denne tida enda var svensk.

I sin ungdom dreiv Mikkel med laksefiske og tømring, men for også som omreisende handelskar over store deler av Nordkalotten. Vi veit ikke om han hadde borgerskap i Torneå, men i alle fall kan vi si at han var utgått fra borgermiljøet der. Han kjente godt markedsplassene i Torne lappmark, og har sikkert besøkt de fleste markeder i Troms og Finnmark, deriblant Skibotn. Det framgår at han hadde lokalkunnskaper som strekte seg nordover til Karasjok-Tana-Utsjok, østover heilt til Kajananen, til Kem ved Kvitsjøen, og vestover til Jokkmok og Målselv. Han har med andre ord vært deltaker i det vi kan kalle det Botnisk handelssystem, med sentrum i byene ved Bottenvika, og med vide kontakter både til det dansk-norske handelssystem på kysten av Nord-Norge, det sørsvenske og det russiske handelssystem i sørøst.

Kilenggården

Mikkel blei nybrottsmann på Kileng, som leilending under den hollandske baron som eide heile Nord-Troms, for området her inne i Lyngsbotn låg den gang som en almenning for de bebodde sjøsamiske gårdene lenger ute i fjorden. Gården blei matrikulert i 1723 for 1 pund landskyld - 3 kilo tørrfisk i årlig leie. Den strakte seg heilt fra Stubbeng, der etpar andre kvener slo seg ned til „Storelva” eller Signaldalselva. Dette var nok ei anna villmark enn idag, her luska bjørn rundt i skogen like ved Mikkels gård, enda så seint som i 1820-åra.

Her kan vi så følge Mikkel i ei allsidig næringstilpasning. Han dreiv kornavl på heimejorda, februk,

vissnok seterdrift oppe i Skogsbergdalen og tømmerdrift på Skibotn. Etter ei tid utvida han drifta til også å omfatte Hatteng litt lenger øst, slik at han fikk hand om heile fjordbotnen. Fra 1723 bygsla han også noen år „Bottenelva” til laksefangst. Den blei nå spesielt skyldsatt for 1 rd. som tilsvarer 2 våg fisk i landskyld eller 36 kilo, etter at samene tidligere hadde drevet laksefangst her uten bygsling. Det er litt uklart hvilken elv dette var. Seinere benevnes elva dels „lakselva uti Lyngsbotten”, dels „Kilengelva”, og omfatta kanskje både Signaldalselva og Kittdalselva, som jo renner ut i fjorden på samme sted. I 1729 omtales elva som beliggende mellom de 2 jorder Hatteng og Kileng, og var da ikke lenger under bygsel.

Men også havet måtte erobres. Vi hører om fjordfiske og at Mikkel deltok i vintertorskfiske heilt borte ved Breivik på Sørøya. I det heile har Mikkel hatt øynene åpne for de muligheter som landet gav. I 1743 forsøkte han å få kjøpt eller leid jord ved Rostavatn i Øverbygd i Målselv for å rydde gård her for en av sønnene, som nå var voksne og trengte levebrød. Her hadde før bodd en „østlapp” som innsjøfisker. Vi kan her tale om kolonieringsplaner i et nytt område, 45 år før den berømte dølainnvandringa tok til.

Til arbeidshjelp til sine mange aktiviteter hadde Mikkel stadig drenger og tauser, foruten at sønnene deltok. Vi hører også om et par husmenn som hadde slått seg ned på gården, kanskje også som arbeids-hjelp.

Handelsmannen

Noe av det mest interessante ved Mikkel kven er at han såg de muligheter som låg i en handel i fjorden. Faktisk blei Mikkel den aller første fastboende handelsmann i heile Lyngen, og det lenge før representanter for det dansk-norske handelssystem skulle finne det regningssvarende å etablere seg her. I Mikkels første tid måtte nemlig Lyngsværingene heilt ut til Karlsøyområdet for å komme i kontakt med handel og jektefart, og dessuten for å få geistlig betjening, betale sine skatter og få sine konflikter avgjort i retten.

Det er og sannsynlig at det var mulighetene for å drive handel her som gjorde at Mikkel opprinnelig slo seg ned i fjordbotn. I alle fall kan vi si at uten de ferdigheter i handelsyrket som han hadde erverva før han kom til Lyngen, ville det ikke ha vært mulig å etablere slik virksomhet her. Nå veit vi rettnok ikke sikkert om Mikkel Kven starta opp med handel allerede ved innvandringa, men dette er det mest sannsynlige. Når det først er fra 1737 vi får sikre opplysninger om handelen, er det fordi det nå blei innført en egen handelsskatt. Her finner vi da Mikkel Kven nevnt i en ti-årsperiode. Men allerede i 1730 betalte han en ekstraskatt på 1-2-0 rd, som den 9. største i tinglaget.

Omfanget og arten av handelen er ikke så lett å få tak i. Men Mikkel hadde sin egen handelsforbindelse på Bryggen i Bergen, Fridrich Foswinkel. Vi kan se at

han hadde noe forretningssamkvem med de store handelsmenn ute i det norske distrikt i Karlsøy, som jekteskipperne på Bakkeby, Kvitnes, hansnes og Nord-Grunnfjord, men det ser ut til at han vanligvis skapte sine Bergen--varer med Rotsundjekta i Skjervøy.

I 1739 heitte det om Mikkel Kven at „hans meste handel har bestått uti våte varer” derfor slapp han handelsskatt dette året. Det framgår klart at han selv også dreiv brennevinsbrenning, og hadde egen „panne” til dette bruk, så alkoholen har nok vært en del av hans økonomiske basis.

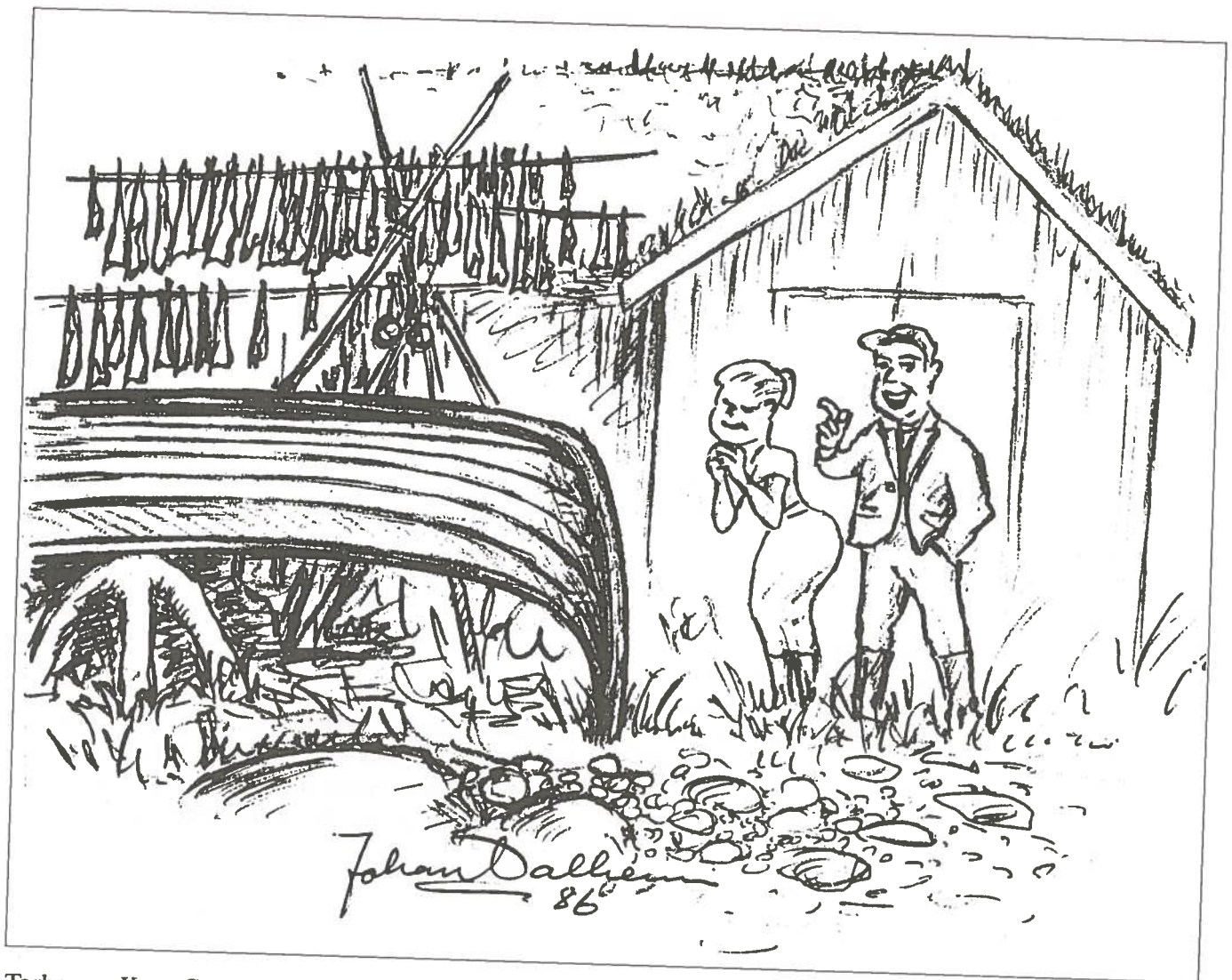
I 1763 blei panna slått istykker på tinget, etter at ei ny forordning satte forbud for heimebrenning. Det framgår at sønnene Nils og Henrik på dette tidspunkt hadde brennevinpanner, så brenning var tydeligvis en familietradisjon.

Men vi kommer og på sporet av folk som skyldte Mikkel penger, noe som kan ha sammenheng med lokal utredning eller utrusning.

Det er tydelig at Mikkel opprettholdt kontrakten med innlandshandelen. Hans hovedforbindelse her var kjøpmann Recharts, av ei kjent borgerslekt fra Torneå. Vi kan se at han selv pleide å fare på handelsferder til Enontekio marked. I godt føre om vinteren kunne han gjøre turen fra Lyngsbotten til Enontekio kirke med rein på ett døgn. Trulig har han og deltatt på Skibotnmarkedet. Vi kan derfor betrakte Mikkel som en forlengelse av det botniske handelssystem, eller som et bindeledd mellom det botniske og det dansk-norske handelssystem.

Økonomisk status

Det er ikke noe som tyder på at Mikkel Kven blei særlig rik på handelen. Det vi kan se er at han stadig skyldte bort penger. Til de norske handelsmenn skyldte han for det meste mindre beløp, bortsett fra Peder Figenschow i Nord-Grunnfjord som i 1756 krevde 28 rd. Til Bergenskjøpmannen Foswinkel skyldte han i 1746, da samhandelen blei avslutta, heile 173 rd. Dette var en temmelig svær sum, men en sum som både forteller om stor kredittverdighet og tilsvarende økonomisk aktivitet. Det er mulig det var ved denne tid han avvikla handelen, for 1747 var det siste året han betalte ordinær handelsskatt. Imidlertid betalte han året etter en kopskatt på heile 9 rd. som „peppersvenn”, som en av fem i tinglaget. Men den største gjelden hadde han til sin forbindelse i Torneå, Madam Cicilia Recharts, med 322 rd. i 1759. Summen oppgis i „Svensk koppermynt” og det er uvisst hvordan beløpet skal beregnes i forhold til norsk pengeverdi. Det var da ikke engang dekning i Mikkels bo til Foswinkel, så i virkeligheten var Mikkel dundrende konkurs. Det er mulig resultatet av de mange rettsvister kan ha virka nedbrytende på økonomien. Dessuten steig han nå på åra, og var blitt 64 år. Ved denne tid begynte også de første norske handelsmenn å etablere seg i ytre del av fjorden, brødrene

Torben og Knut Gamst. Ca. 1740 etablerte den første seg i Djupvik, og omtrent samtidig kom Knut på Årøy. Men Mikkels handel blei ført videre av en av sønnene, som vi skal se så var der stadig muligheter for handel inne i fjordbotn.

Møte med det samiske lokalsamfunn

Lyngen var et samisk samfunn da Mikkel og de andre kvener vandra inn, og vi kan se at møtet ikke forløp heilt knirkefritt. Trulig har Mikkel vært kyndig i samisk fra sitt handelsvirke allerede før han kom til Lyngen, slik at språket ikke skulle være noe problem. Og det var især samene som fikk unngjelde, selv om endel konflikter og gjaldt andre kvener. Som godsforvalteren uttalte i 1743: „Mikkel Kven tilforn og ennu øver grumhet og overlaster imot de fattige finner i Lyngen”. Og alt i 1728 hadde almuen der gjennom misjonsprosten sendt ei skriftlig besværing over Mikkel Kven til de lokale myndigheter.

Det kan se ut til at noe av konfliktene hadde sin bakgrunn i personlige egenskaper ved Mikkel Kven, han var tydeligvis stivsindig, egenrådlig og hevnjerrig og tok lett saka i egne hender, når det var noe han ønska å ordne opp i. Forsåvidt levde han på beste måte opp til de myter som er skapt om kvenene. Men det ser og ut til at samene og andre bygdefolk var nær-

takende og aggressive, og lett overdreiv alvoret i de konfliktene som blei ført. I minst 9 slike saker blei Mikkel Kven av sine sambygdingar stevna for tinget for et nokså variert utvalg av påståtte overgrep: ærekrenkelser, ildpåsettelse, skogbrann, tyveri etc. En teori kan være at det bak konfliktene låg en kamp om næringsressursene i fjordbotn mellom de gamle brukere, sjøsamene, og de nye kvenene, og innbyrdes mellom Mikkel og andre kvener. Dette gjelder sentrale ressurser som laksefangst, skog, beite og setring.

Den første store konflikt dukka opp allerede i påsken 1720, da Mikkel hadde sittet sammen med noen Lyngskvener hos presten på Karlsøy for å forhandle om lov til å gå til alters. Dette var ingen selvsagt ting, og hadde Mikkel Kven noe motstykke i vrienhet, så var det presten Mikkel Heggelund på Karlsøy. Mikkel lot da falle ei bemerkning på „Kvensk” om at en av de andre innvandrere var en „trollmann”. Når dette avstedkom slik en enorm reaksjon, må det forstås på bakgrunn av at dette bare var 20-30 år etter at hekseprosessene tok slutt, og at skrekken fortsatt satt i folk. I all hast blei det sendt en egen ekspedisjon fra Lyngen til Enontekio for å innhente attester om vedkommende, både fra prest og ting, attester som motsa Mikkels påstand.

I 1727 gikk så Mikkel til det skritt å brenne ned naboens hus „ei slem gjerning”, som det blei sagt av bygdefolket. Foruten at Mikkel benekta å ha gjort dette, gav han også fleire ulike begrunnelser for gjerninga. Dels var det ei hemn fordi naboen hadde ligget med Mikkels kone under en båt, dels hadde naboen stjålet noen nedgravde penger fra Mikkel, og Mikkel tente på for å få han til å komme tilbake med pengene, noe han altså ikke gjorde. Men dels framgikk det og at Mikkel selv eide halvdel i huset, som naboen hadde revet ned for å flytte vekk, og Mikkel tente på fordi naboen ikke hadde villet betale ut Mikkels andel før huset blei flytta. Huset stod da også på Mikkels jord. Ved samme tildragelse blei Mikkel beskyldt for å ha tatt en båt og endel utstyr fra naboen, noe Mikkel selv hevda var gjort for å sikre bevis.

I 1740 kom det til en tvist om fiskelott og arbeids-penger som Mikkel ikke ville gjøre opp for. Ikke lenge etter hadde Mikkel beskyldt en mann for å ha stjålet penger fra Mikkel, foruten at mannen skulle ha „gjort et barn uti Karlsøy kirke”. Og året etter tok Mikkel ei fiskeline fra en mann som erstatning fordi han meinte mannen hadde tatt tilbake noe fisk han hadde bytta bort i mel hos Mikkel.

I 1743 blei Mikkel beskyldt for å ha forårsaka en større skogbrann på Skibotn under tømmerhogst. I 1746 kom det til klammeri da et jaktlag dreiv bjørnejakt i Mikkels skog. Mikkel tok da både båt og børs fra laget, samtidig som han beskyldte dem for å ville skyte hans egne folk, dessuten benytta han anledningen til igjen å beskyldte en mann for „trolldom”.

I 1762 gjorde bygdefolket selvtukt og tok med makt ei brennevinspanne fra Mikkels fjøs for å få slutt på Mikkels ulovlige brenning. Endelig i 1768 beholdt Mikkel ulovlig 2-3 tynner korn hos en mann som hadde fått leie en kornåker hos Mikkel. Tydeligvis var det her tale om ulike forståelse av en uklar avtale.

Men Mikkel var ikke bare i strid med det samiske og kvenske bygdemiljø. Da han var blitt enkemann i 1759, gifta han seg oppatt med ei samisk enke, Maren Hansdatter, og fikk med henne 2 stedbarn. Både kona og stedbarna var ifølge retten „galne finner” som ikke forstod norsk, og det er trulig at Mikkels heimemiljø nå gikk over fra „kvensk” til samisk.

Møte med det norske storsamfunn

Alle de saker vi hittil har omtalt blei brakt inn for tinget og pådømt, oftest i Mikkels disfavør. Her fikk han altså storsamfunnets dom for at han ikke oppførte seg slik gode naboer skal. Som det heitte i domspremissene etter ildpåsettelsen i 1729: han blei dømt for „hans domdristige og formastelige gjerning, ham og andre selvrådige og gjenstridige mennesker til eksempel og advarsel”.

Men også i andre sammenhenger fikk han føle at Lyngen ikke var et sted utenfor storsamfunnets krav og kontroll. Det gjaldt f.eks. hans forhold til kirke og geistlighet. I 1739 blei han stevna av misjonær Hier-

rild, dels for brennevinssalget blant samene, dels fordi han „under gudstjenesten skal have vist sig u-andektig”. For dette blei han dømt til en „kjennelse” til det fattige Lyngens kapell på 4 rd, og måtte love både å slutte og selge brennevin, og å drikke selv. Men Mikkel unnlot likevel å betale, og blei året etter idømt den dobbelte sum. Også i 1752 blei han igjen idømt en mindre bot til kirka for „formastelse”.

Også det organiserte handelssamfunn gjorde sine krav gjeldende gjennom rettsapparatet når Mikkel ikke ville eller kunne gjøre opp for seg. I 1744 blei han stevna for gjeld til arvingene etter jekteskipper Jeremias Figenschow på Kvitnes. I 1751 og 1758 kom den svære Bergensgjelden opp til avklaring. Da første kona hans døde i 1759, kom sorenskriveren og takstmenn for å likvidere gjelden, og hadde samtidig med madam Recharts si enorme avregning, men møtte en mutt og avfeiende Mikkel Kven, for da var alt utlagt til de øvrige kreditorer. På få år var da Mikkel Kven presentert krav fra kreditorerne på 198 rd. i dansk og 322 rd. i svensk pengeverdi.

I saka om Bergensgjelden får vi ei antydning om de krav som stiltes for å klare seg i storsamfunnet, og her kom Mikkel tydeligvis til kort. Mikkel ville nemlig ikke godta kjøpmannens avregning, men var selv ikke i stand til å framlegge ei motregning, eller klargjøre sitt krav skriftlig, som retten krevde. Han måtte innrømme at de varene som var oppført, hadde han fått, derimot meinte han at hans egne varer med jekta sørover ikke alltid var riktig framkommen og opplyste at han selv ville fare til Bergen og ordne opp. Men dette blei avvist av retten som saka uvedkommende.

I hvertfall delvis hadde problemet sin bakgrunn i manglende språkferdighet, trulig også i skriveferdighet. Ved et tidligere høve blei hans språk i rettssalen omtalt som det „avbrutte mål som han taler halv svensk og halv norsk”. I gjeldssaka framgår det at sønnen Esaias måtte være tolk, sia Mikkel selv var „uforståelig i tale”. I ei anna sak var til og med en egen forsvarer oppnevnt av retten, en Ramfjording, som var kyndig i både „kvensk” og norsk.

Ellers var Mikkels strategi ofte å unnlate å møte i retten etter lovlig stevning, noe som bare førte til foreløpig utsettelse og dom. Vi ser og i saka som misjonæren stevna inn at han forsøkte seg med ei underdanig og kryptende holdning: han bad „ydmygeligst om forladelse”, da han var en fattig, enfoldig mann, som ikke kunne svare for seg, og meget mindre utstå noen prosess. Dette synes da også å ha gjort et visst inntrykk på retten. Men Mikkel gjorde også selv bruk av rettsapparatet for å få sine lovlige krav igjennom. I tre-fire tilfeller saksøkte han folk for kontraktsbrudd til tjeneste og ubetalt gjeld, og fikk fullt medhold. I saka om bjørnejakta gikk han og til motsøksmål mot anklagerne.

Likevel kom han temmelig ille ut av alle prosessene. Foruten å måtte erstatte halvdel av det nedbrente huset, blei han ilagt bøter, erstatning og saksomkost-

ninger i andre saker på minst 45 rd. Det er og tydelig at Mikkel etterhvert opparbeidde ei svær mistillit mot seg hos all øvrighet. I 1739 blei han trua med å tape leieretten til jorda og bli forvist fra fogderiet, om han ikke forbedra seg. Især var godsforvalteren ute etter han, og krevde i 1743 at et „sådan utrolig menneske” også måtte bli dømt til å forføye seg bort fra landet, altså deportasjon. Dette krav blei gjentatt året etter. I 1752 blei han av retten omtalt som en „galen”, uforståelig „kven”. Det alvorligste skjedde i saka om ildspåsettelse. Da Mikkel under rettsforhandlinga ikke kunne stille kausjon til saka kom opp året etter, blei han på selve tinget lagt i „Kongens jern” og satt i arresthuset på Karlsøy, under almuens bevoktning. Det framgår ikke om Mikkel virkelig satt her et heilt år, til neste sommerting.

Dynastiet Pelleg

Mikkel Kven døde i 1774, ca. 90 år gammel, etter 55 års virksomt liv i Lyngen. Også gjennom sine etterkommere fikk han betydning i bygdesamfunnet, kanskje vi kan snakke om „dynastiet Pelleg”.

Mikkel Kven hadde 7 barn som var voksne i 1745, visnok 4 sønner og 3 døtre. De spesialiserte seg i ulike yrker, og 2 av sønnene blei viktig innen handel og skolevesen.

På heimgården Kileng fortsatte sønnene Henrik og Erik drifta, tydeligvis som fiskerbønder i beskjedne kår. Henrik skyldte i 1771 69 rd. på Kvitnes, og Erik etterlot seg aktiva på bare 20 rd. mot en gjeld på 62 rd. I 1778 skyldte han madam Lockert på Kvitnes 43 rd. På heimegården bodde og datra Anna, som i 1748 gifta seg med en annen kven, Anders Pedersen Kutainen.

Nils, som var født i Lyngen i 1722, slo seg ned på underbruket Hatteng, og fortsatte her farens handel. Han betalte handelsskatt 1756-1768, og har tydeligvis rådd over adskillige verdier. Således gav han og kona to sølv lysestaker til Lyngen kirke (før 1770). Som faren dreiv også Nils brennevinshandel og brenning, noe han blei kraftig bøtelagt for i 1781. Også ellers har han tydeligvis drevet omtrent som faren. Om arten av Nils Mikkelsens handel heiter det i 1789 at han „hadde i den tid, da der ikke var noen gjestgiver i Løngens fjord, hvor de som ikke brukte Bergens handel, kunne få en vog mel til livs opphold om våren, når de trengte, hvorved han hadde endel skyldsmenn og sene betalere, siden fiskeriene slo feil”.

Hovedforbindelsen i Bergen var Petter Staalman, som gav adskillig kreditt. Dessuten hadde han noe kreditt fra sine „svenske handlere” eller borgere Johan Tornberg, Anders Lytherius og Peder Nilsen Hedenstrand, foruten et par lokale kjøpmenn på Lyngseidet og i Jøvik, og handelsmann Peder Larsen på Horsnes, og noe smågjeld ellers, ialt 396 rd. ved booppgjøret i 1790. Han hadde egen handelsstue på markedsplassen på Skibotn. En god del av Nils' aktiva bestod i utestående fordringer hos sine kunder,

ialt 208 rd. fordelt på 35-40 skyldnere. De fleste hadde nokså beskjedne beløp, den største hadde 48 rd. i gjeld. Kundekretsen besto mest av folk fra Lyngen, og litt fra Balsfjord, Ullsfjord og Nordreisa, dessuten finner vi 6 „fjellfinner” som debitorer. Endel „lappesølv” viser også til handel med fjellsamene. Litt av hans kvenske opprinnelse kan vi, foruten en svensk postill, se i bebyggelsen på Hatteng, som bl.a. bestod av 2 porter eller pirtti, antakelig røykstuer. Ialt var det 24 hus på gården. Men til tross for velstand, boet gikk i minus med 20 rd.

Den mest framstående av sønnene var likevel Esaias, født på Kileng i 1720, seinere bosatt på Kvitberg ved Lyngseidet. Om han heiter det i samtidige kilder at han hadde studert i Sverige, noe som vel viser at Mikkel Kven også har hatt kulturelle ambisjoner. Noe riktig må det være i dette, selv om forespørsler til begge de samtidige universitet i Sverige, Uppsala og Lund, ikke har kunnet bekrefte dette. Imidlertid har han nok ikke tatt noen eksamen, og da misjonær Schytte ca. 1755 kom til Lyngen, var den 35-årige Esaias Pelleg „gerådet på avveie”, som trulig står for drikkefeldighet. Schytte fikk brakt Esaias på rett vei, og tok han som lærer i samisk i sitt hus, for Esaias var uten tvil tre-språklig. Ca. 1760 blei Esaias skolelærer i Lyngen, og noe seinere kirkesanger. I sitt yrke fikk han glimrende attester av sine foresatte: en makeløs og utrettelig skolelærer, dugelig, grundig, rettskaffen, flittig, han tok aldri ferie, og skolte omkring i hyttene år etter år, til synet svikta, og han måtte pensjoneres. På tinget opptråtte han ofte som rettstolk både i kvensk og samisk.

I 1792 drukna han på kirkevei. 1790-åra blei forøvrig et tydelig generasjonsskifte, da døde både Esaias, Nils, Erik og ihvertfall ei av døtrene.

Konklusjon

Mikkel Kven var utvilsomt den mest kontroversielle person i heile tinglaget på 1700-tallet, og et evig uromoment både i lokalsamfunnet og i forhold til autoritetene, men til glede for oss reint kildemessig. Især må hans virksomhet ha virka forstyrrende i forhold til den organiserte finnemisjon under von Westen, som jo starta samtidig med at Mikkel innvandra, og varte ved heile livet hans.

Det er tydelig at Mikkel ikke beherska de ferdigheter som krevdes, språklig og organisatorisk for å klare seg i storsamfunnet. lokalt må han likevel beskrives som et viktig samfunnsmedlem. Han var lenge den fremste entreprenør eller foretaksmann i fjorden, og sammen med sine to sambygdinger., godsforvalterens fullmektig svensken Petter Østberg i Kvalvik, hvis datter Anna gifta seg med Mikkels sønn Nils. Og den tidligere Torneborger, kvenen Jacob Nyenstedt, utgjorde han en lokal immigrantelite. Et klart uttrykk for dette er det nok at major Peter Schnitler på sine grensebefaringer i 1744 og 1745 tok

inn hos Mikkel Kven på Kileng, som også var en av Schnitlers viktigste informanter, i ytre del av fjorden tok Schnitler inn hos kjøpmann Gamst i Djupvik.

I et halvt hundre år var altså Mikkel Kven en viktig person i det sosiale og økonomiske liv i fjorden, ja så viktig, at heile Storfjorden i lang tid blei kalt Pellikanvuono, Pellegs fjord, ifølge en seinere lokal tradisjon.

Kilder og litteratur

Karlsøy kirkebok 1709-1771. Statsarkivkontoret, Tromsø.

Fogdregnskap Tromsø fogderi 1717-1774, RA.

Justisprotokoller Tromsø/Senja sorenskriveri 1707-1771, Statsarkivkontoret, Tromsø.

Skifteprotokoller Tromsø/Senja sorenskriveri 1733-1790, Statsarkivkontoret, Tromsø.

Regnskapsbok for Lyngen kirke 1751-1872. Kopi i Tromsø Museums arkiv.

Notatsamling om forhold i misjonstida fra misjonskollegiets arkiv og Trondheim biskops arkiv, i RA.

Major Peter Schnitlers grenseeksaminasjonsprotokoller 1742-1745, I.III, Oslo 1929-1985.

Samuli Paulaharju: Finnmarkens folk. 1973. (Uddevalla).

Emil Larssen: Lyngen bygdebok I-III. Tromsø 1976-1980.

Just Qvigstad: Den kvænske indvandring til Nord-Norge. Tr. Mus. Årsh. 43/1920.

Lars Ivar Hansen: Trade and markets in Northern Fenno-Scandinavia AD 1550-1750.

Act. Borealia, 2/1984.

Sjøbønnsteinen

Av Odd Sjørnsnes

Naturens fullkomne skaperverk. Se de renskårne trekk, håret med stenk av grått strøket bakover. Den kraftige nesen, munnen og haka, ja, liketil øyet som er nesten lukket. Kanskje er gubben trett? I tusener av år har han holdt vakt her ved døren til Sørfjorden i Ullsfjord, alt etter flo og fjære. Han så kanskje den første her i fjorden der han begav seg i sin skinnbåt på veg ut Straumen for å skaffe fisk, seimølje til seg og sine. Dengang var kanskje fiskeredskaper bare en sule med en skinnreim som han rykket storseien til seg med.

Så går årene. Gubben i Musnesfjæra har sett slekter komme og gå. Disse første menneskene har vel bare sett denne store steinen. Så en natt kommer en vandrer på veg inn Sørfjorden. Det er stille, og midnattsolen står som en brann i nord, et farvespill i gull i den stille natt. Mannen er trett og setter seg i ura på

nordsida av steinen. Vandringsstaven legger han ved sin side. Da ser mennesket for første gang dette bildet. Kanskje blir han forferdet, kaster seg på sine knær og ber til dette naturens skaperverk, - som i hundrevis av år skulle bli fiskermannens gud.

Så får da steingubben navnet Sjøbønnsteinen. Fiskeren legger til lands her for å be om en god reise og fiskelykke. I båten har han matbomma. Den er pakka ned av hans hustru som gir det beste og det meste hun har i gammen, mens sultne barn også er med og ser at far, som skal reise, får det beste med seg. Hva har han da i bomma? Kanskje noen byggkaker stekt på steinheller, eller en kjøttbit. Kanskje var dette alt. Ved Bønnsteinen i Musnesfjæra deler han maten med denne steinguden og ber om vern for seg og sitt mannskap.

Vi er i vår tid. Fremdeles holder gubben vakt, han synes kanskje det ble en stund å vente før neste skinnbåt la til land. Begynner kanskje å få lyst på noe godt.

''Slåtten'' ved Melen

Av Tore Figenschau

Nord-Troms Museum er i ferd med å restaurere en rekke bygninger som er reist før 1940.

„Slåtten'' ved Melen er en av disse bygningene. Ennå er det ikke tatt stilling til hva huset skal brukes til, opplyser Tore hauge ved NTRM. I første rekke må huset settes i stand slik at det kan bevares for ettertida.

Huset er bygd av Nils Nilsen Melen i 1868. Med sin spesielle takkonstruksjon har huset en ganske karakteristisk stil. Den midtre delen, oppholdsrommet, er oppført i tømmer, mens soverommet og gangen i hver sin ende av bygninga, har bordvegger.

Nils Mælens datter, Marianne, gifta seg med Johan Johnsen fra Kaldfjorden og overtok senere Slåtten.

Marianne og Johan hadde ingen barn, men adopterte en finsk gutt som het Jan Laakso. Sammen med faren og tre brødre kom Jan som flyktning fra Enontekio i 1918. Som femåring lærte Jan seg raskt norsk, og fungerte allerede da som tolk!

Jan Laakso gifta seg med Adine, og sammen drev de i tredje generasjon Slåtten som seter. Fra Melen der vi bor, er det tungvint å komme til sommerbeitene. Derfor har vi hvert år brukt Slåtten som seter, sier Adine Laakso.

— Vi overtok i 1950 og drev helt til Jan døde i 1971.

I 1975 var det nødvendig å bygge ny seterstue, og den er i bruk hver sommer fremdeles. Det blir liksom ikke sommer før vi flytter til Slåtten, sier Adine som nå bor der sammen med sønnen sin.